

БЕРЕГ ЛІВИЙ – БЕРЕГ ПРАВИЙ. ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ. 1943–1944 рр.

Стратегічні та фронтові операції на території України у 1943–1944 роках / [В.М. Грицюк, О.Є. Лисенко, Р.І. Пилявець, С.В. Сидоров]; відп. ред. О.Є. Лисенко. – К.: Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, Інститут історії України НАН України, 2015. – 508 с.

Колективна праця авторського колективу науковців Інституту історії України НАН України та Національного університету оборони України імені Івана Черняховського присвячена 70-річчю визволення України від нацистської окупації, Перемозі над нацизмом і фашизмом у Другій світовій війні та встановлення миру в Європі. Наукова праця авторського колективу має на меті гідне вшанування подвигу Українського народу, його визначного внеску у перемогу антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні, висловлення поваги всім борцям проти нацизму, збереження спадковості поколінь, виховання патріотизму, консолідацію суспільства навколо ідеї захисту незалежної та соборної України, увічнення пам'яті про загиблих воїнів, жертв війни та воєнних злочинів, а також нинішніх захисників Вітчизни.

З кожним прожитим днем все більше віддаляються від нас ті грізні роки, коли фронти Другої світової війни двічі прокотились через українські землі. Проте незважаючи на велику кількість літератури, присвяченої операціям, що здійснювалися на теренах України, історія зберігає ще багато «білих плям». Заідеологізована радянська література не розкривала повною мірою історичної дійсності. Посьогодні невирішеними питаннями залишаються: «ціна»

Кривизюк Леонід Петрович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Наукового центра Сухопутних військ, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Кривизюк Л.П., 2015

перемоги радянських військ; достовірність та правдивість інформації радянських органів військового керівництва щодо питань воєнного мистецтва воюючих сторін, ще багато питань залишаються недослідженими або недостатньо повно висвітленими, а висновки науковців не завжди відрізняються об'єктивністю та обґрунтованістю, часто є суперечливими та неоднозначними. Авторському колективу наукової праці «Стратегічні та фронтові операції на території України у 1943–1944 роках» певною мірою вдалося заповнити прогалину воєнного мистецтва стосовно операцій, які відбувалися на території України. Задля виконання цього завдання були використані нові архівні документи, новітні наукові роботи вітчизняних та зарубіжних військових істориків, спеціальна література з питань воєнного мистецтва.

Монографія має чітку, логічну структуру й заснована на концепції періодизації пострадянської історії, що дозволяє систематизувати значний за обсягом фактологічний та статистичний матеріал, проаналізувати його, виокремити загальне та особливе і зробити висновки, вона складається зі вступу, трьох частин, поділених на десять розділів, післямови та додатку, де наведені дані і фотографії всіх командувачів фронтів і армій, які брали участь у плануванні і проведенні операцій на території України у 1943–1944 роках. Робота збагачена схемами основних операцій, які розглядаються авторами і таблицями, що значно доповнює зміст праці. Для висвітлення проблеми автори обрали тематично-хронологічний метод, що дозволив їм розкрити задекларовану в заголовку тему.

У першій частині «Рік 1943. Стратегічні та фронтові операції на Лівобережжі, Донбасі та в Приазов'ї. Форсування Дніпра», автори розпочинають розгляд з результатів літньо-осінньої кампанії 1942 р. Розпочинаючи з битви під Сталінградом, де було оточене і розгромлене одне з найпотужніших угруповань ворога за умови майже рівності в силах. А у битві під Курськом було зірвано останню спробу противника захопити стратегічну ініціативу і вирішити результат війни на свою користь. Розкривається зростання

радянської військової стратегії, що збагатилася досвідом ведення великих оборонних і наступальних операцій з рішучою метою. І далі в хронологічній послідовності розглядаються дії радянських військ на території України у двох кампаніях: зимовій 1942–1943 рр. і літньо-осінній 1943 року. Розкривається воєнно-політична та оперативно-стратегічна обстановка на радянсько-німецькому фронті та замисли сторін напередодні кампаній, послідовно розкриваються зміст і характер дій у стратегічних і фронтових операціях на Лівобережжі Дніпра, застосування різних форм ведення операцій та способів бойових дій, перерозподіл зусиль військ з одного напрямку на інший. Зазначено подальше удосконалення мистецтва ведення послідовних операцій як по фронті, так і в глибину. Окремий розділ присвячений боротьбі за дніпровські плацдарми, в якому авторам вдалося розкрити одне з найважливіших досягнень радянського воєнного мистецтва в літньо-осінній кампанії 1943 р. – уміле вирішення проблеми подолання з ходу великої водної перешкоди стратегічного значення р. Дніпро, а саме при проведенні Київської і Нижньодніпровської стратегічних наступальних операцій, що було забезпечено одночасним виходом до Дніпра декількох фронтів (1, 2 і 3-го Українських фронтів), де дії 1-го Українського фронту на київському напрямку мали за мету визволення Києва. За цей час війська фронту провели чотири наступальні операції, дві з яких на Букринському плацдармі та Київську стратегічну наступальну операцію. Результатом останньої стало визволення столиці України та створення стратегічного плацдарму на правому березі Дніпра. А війська 2 і 3-го Українських фронтів захопили на правому березі Дніпра плацдарм стратегічного значення, який створював сприятливі умови для розгортання наступних операцій радянських військ зі звільнення від ворога усієї Правобережної України. Одночасно війська 4-го Українського фронту очистили майже всю Північну Таврію та блокували з суші угруповання противника у Криму.

Друга частина монографії «Рік 1944. Стратегічні та фронтові операції на Правобережжі, Півдні, Західній та

Закарпатській Україні» присвячена операціям з визволення Правобережжя, Півдня, Західної та Закарпатської України. На фоні висвітлення та аналізу воєнно-політичної й економічної та оперативно-стратегічної обстановки в двох кампаніях (зимової 1943-1944 рр.) та (літньо-осінньої 1944 р.) розкривається зміст та особливості підготовки і проведення п'яти стратегічних операцій і 20 фронтових як у межах перших, так і проведених самостійно. Авторський колектив справедливо висвітлює, що замисел радянського воєнно-політичного керівництва на першому етапі стратегічної операції з визволення Правобережної України через об'єктивні та суб'єктивні причини був реалізований не повністю.

Заслугове уваги планування і підготовка Дніпровсько-Карпатської стратегічної наступальної операції (24 грудня 1943 р. – 17 квітня 1944 р.) та паралельне викладення матеріалу за операції, що відбувалися одночасно, як складові стратегічної операції. Автори вперше логічно розділили здійснення Дніпровсько-Карпатської стратегічної наступальної операції на три етапи (раніше розглядалося два) і важко з ними не погодитися. Це був єдиний стратегічний наступ протягом усієї війни, у якому одночасно брали участь всі шість радянських танкових армій. Загальна стратегічна мета на Правобережній Україні була досягнута після проведення десяти наступальних операцій фронтів та груп фронтів.

Досвід проведення стратегічної наступальної операції зі звільнення Правобережної України свідчить про зростаюче воєнне мистецтво радянських військ. Однак перемога у ході Дніпровсько-Карпатської операції військам чотирьох українських фронтів досягли надто дорогою ціною, радянські війська зазнали найбільших втрат порівняно з іншими операціями Великої Вітчизняної війни. Але загалом операції з визволення Правобережної та Південної України, здійснені взимку та навесні 1944 р., створили сприятливі умови для подальшого рішучого наступу Червоної Армії.

Заслугою авторів є прагнення зробити ґрунтовні висновки та підсумувати результати дій в операціях і кампаніях.

Третя частина «Поза лінією фронту» охоплює питання мобілізації 1943–1944 рр., дій радянських партизанів на підтримку Червоної армії, руху Опору, завершується спробою авторів показати справжню ціну перемог під час визволення України.

У літописі кожного народу є події, що за своїм історичним значенням набувають величезної ваги та стають надбанням людства. Такою подією до світової історії увійшла перемога над нацизмом у роки Другої світової війни, що стала найбільшим збройним конфліктом в історії людських цивілізацій. Визначною і яскравою сторінкою у цьому літописі були бойові дії на території України у період її визволення від німецьких військ та їх союзників.

На теренах України у 1943–1944 роках зосереджували основні зусилля головні гравці воєнного протистояння – нацистська Німеччина з її союзниками та Радянський Союз. Зокрема битва за Дніпро, а в подальшому – за Правобережну Україну стали одними з найбільших стратегічних операцій у Другій світовій війні.

Визволення України відбувалося у часи, коли Радянська армія відновилася після важких поразок перших років війни, коли радянські солдати та офіцери набули бойового досвіду, а радянські полководці – бойової майстерності в управлінні військами, коли промисловість відновила втрачені потужності і була спроможна забезпечити потреби Діючої армії в засобах збройної боротьби та матеріальних засобах.

Операції планувалися, готувалися та проводилися на широкому фронті, послідовно та одночасно із залученням великої кількості особового складу та техніки. В монографії відображений цей складний процес у всій його багатогранності та протиріччі, з перемогами та поразками, з досягненнями та помилками. Основна увага була зосереджена на воєнно-прикладних аспектах воєнного мистецтва, оцінці обстановки, виробленню замислу операції, вибору напрямку головного удару, зосередженню зусиль, масуванню сил і засобів, особливостям оперативної побудови військ, питанням прориву оборони, вогневого ураження, форсуванню водних

перешкод, захопленню та утриманню плацдармів, оточенню та знищенню противника тощо.

З іншого боку, автори прагнули показати, що визволителями України й творцями Перемоги були прості люди різних національностей, трудівники й воїни від маршалів до рядових. Кожен окремо і всі разом своєю доблестю й самопожертвою заслужили повагу й пам'ять народу.

Монографія «Стратегічні та фронтові операції на території України у 1943–1944 роках» буде корисною як історикам, так і фахівцям з питань вивчення воєнного мистецтва радянських військ, усім, хто цікавиться історією Другої світової війни, а також слухачам, курсантам і студентам вищих військових і цивільних навчальних закладів, широкому читацькому загалу. Робота може дати поштовх до нових досліджень.

Надійшла до редколегії 10.10.2015 р.